

2025. 12 (6)

Asian Journal

"STEPPE PANORAMA"

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2025 ж. 5 сәуірде тіркелген. Тіркеу нөмірі № KZ91VPY00116246. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих, этнология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025
© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) – тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті. (АҚШ)

Жаркен Айгүл Мәлікқызы — тарих ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Томохико Уяма — PhD, Хоккайдо университетінің Славян және Еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Жапония)

Ян У. Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, Калифорния университетінің профессоры (АҚШ)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство
о регистрации:

№ KZ91VPY00116246 от 03.04.2025 г. Публикуется 6 раз в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки:
история, этнология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Сайт журнала: <https://ajspiie.com>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2025
© Коллектив авторов, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, Депутат Мажилиса Парламента РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Жаркен Айгуль Маликовна — доктор исторических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва. (Казахстан)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского Национального университета им. аль-Фараби. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

Томохико Уяма — PhD, профессор Центра славяно-евразийских исследований Хоккайдского университета (Япония)

Ян Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, профессор Калифорнийского университета (США)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM "Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology" of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. KZ91VPY00116246 dated 03.04.2025. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history, ethnology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Journal website: <https://ajspiie.com>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2025
© Group of authors, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziyabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Member of the Mazhilis of the Parliament of the RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ian W. Campbell — PhD, Professor at the University of California (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Al-Farabi Kazakh National University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

Tomohiko Uyama — PhD, Professor at the Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University. (Sapporo, Japan)

Zharken Aigul — Doctor of Historical Sciences, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University. (Kazakhstan)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ / ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Published in the Republic of Kazakhstan
Asian Journal “Steppe Panorama”
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 12. Is. 6, pp. 1808-1823, 2025
Journal homepage: <https://ajspiie.com>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.61.00; 13.01.29
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_6_1808-1823

GENDER POLICY IN EARLY 20TH-CENTURY KAZAKH SOCIETY ON THE PAGES OF THE “AIQAP” JOURNAL: A MEDIA-ETHNOGRAPHIC ANALYSIS

Sakhi Zhuldyz¹, Aidymbayeva Akmaral^{2}*

¹Istanbul Ticaret University
(88/2, Sütlüce, 34445 Beyoğlu, Istanbul, Turkey)
PhD, Assistant Professor
<https://orcid.org/0000-0002-8608-7498>. E-mail: zsakhi@ticaret.edu.tr

²Al-Farabi Kazakh National University
(71, Al-Farabi Ave., Almaty, Republic of Kazakhstan)
PhD Candidate
<https://orcid.org/0000-0002-8314-7811>. E-mail: aidymbaevaakma@mail.ru
*Corresponding author

© Valikhanov IHE, 2025
© Sakhi Zh., Aidymbayeva A., 2025

Abstract. *Introduction.* This study examines women's equality, the bride price tradition, and the social significance of the enlightenment movement in early 20th-century Kazakh society based on materials from the «Aiqa» journal. The 1911–1912 issues published articles and feuilletons that criticized the patriarchal nature of marriage and family institutions, discussed the status of women in society, and raised questions of social justice and spiritual renewal. The research aims to identify the ethnographic aspects of social modernization and cultural transformation in Kazakh society through the theme of women's equality presented in «Aiqa». Accordingly, the objectives include a systematic analysis of the journal's materials, an examination of the social evolution of the female image, and an investigation of the interconnection between tradition and modernization. Historical-comparative, content-analysis, and structural-functional methods were applied in the research. These approaches made it possible to analyze the materials of «Aiqa» within a social and ethnographic context. *Results:* The «Aiqa» journal became an important factor in the spiritual and social renewal of Kazakh society. Articles and feuilletons on its pages reflected women's aspirations for education, freedom, and equality, contributing to the formation of national consciousness and cultural modernization. *Conclusion.* From an ethnographic perspective, «Aiqa» represented a cultural phenomenon that illustrated the intersection of tradition and renewal in Kazakh society, promoting national values during the transition from a nomadic economy to a settled way of life through the image of the woman.

Keywords: Bride price, media ethnography, tradition, marriage, gender equality, enlightenment

For citation: Sakhi Zh., Aidymbayeva A. Gender policy in early 20th-century kazakh society on the pages of the «Aiqa» journal: a media-ethnographic analysis // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Vol. 12. No. 6. Pp. 1808-1823. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_6_1808-1823

XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК САЯСАТ «АЙҚАП» ЖУРНАЛЫ БЕТТЕРІНДЕ: МЕДИА-ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Сахи Жұлдыз¹, Айдымбаева Ақмарал^{2*}

¹Стамбул Тиджарет университеті

(88/2-үй, Сютлюдже, 34445Бейоглы, Стамбул, Түркия)

PhD, ассистент профессор

<https://orcid.org/0000-0002-8608-7498>. E-mail: zsakhi@ticaret.edu.tr

²Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

(71-үй, Әл-Фараби даңғ., Алматы, Қазақстан Республикасы)

PhD докторант

<https://orcid.org/0000-0002-8314-7811>. E-mail: aidymbaevaakma@mail.ru

*Автор-корреспондент

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТАӘ, 2025

© Сахи Ж., Айдымбаева А. 2025

Аңдатпа. *Kırişçe.* Бұл зерттеу XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамындағы әйелдердің теңдігі, қалыңмал дәстүрі және ағартушылық қозғалыстың әлеуметтік маңызы мәселелерін «Айқап» журналы материалдары негізінде қарастырады. 1911–1912 жылдардағы журнал сандарында некелік-отбасылық қатынастардың патриархалдық сипатын сынға алған, әйелдің қоғамдағы мәртебесін талқылаған, сондай-ақ әлеуметтік әділеттілік пен рухани жаңғыру мәселелерін көтерген мақалалар мен фельетондар жарияланған. *Зерттеудің мақсаты* – «Айқап» журналында баяндалған әйел теңдігі тақырыбы арқылы қазақ қоғамындағы әлеуметтік жаңғыру мен мәдени трансформацияның этнографиялық аспектілерін анықтау. Осы мақсатқа сәйкес *зерттеу міндеттері* ретінде журнал материалдарын жүйелі талдау, әйел бейнесінің әлеуметтік эволюциясын қарастыру және дәстүр мен модернизация арасындағы өзара байланысты зерттеу айқындалды. Зерттеудің әдіснамалық негізін тарихи-салыстырмалы әдіс, контент-талдау және құрылымдық-функционалдық тәсіл құрайды. Аталған әдістер «Айқап» материалдарын әлеуметтік және этнографиялық контексте кешенді түрде қарастыруға мүмкіндік берді. *Зерттеу нәтижелері.* «Айқап» журналы қазақ қоғамының рухани және әлеуметтік жаңғыруына ықпал еткен маңызды факторлардың бірі болды. Журнал беттеріндегі жарияланымдар әйелдердің білімге, жеке еркіндікке және теңдікке деген ұмтылысын көрсете отырып, ұлттық сананың қалыптасуына және мәдени модернизацияның дамуына үлес қосты. Этнографиялық тұрғыдан алғанда, «Айқап» қазақ қоғамындағы дәстүр мен жаңғырудың тоғысын бейнелейтін мәдени құбылыс ретінде көрінеді; әйел бейнесі арқылы қоғамның көшпелі шаруашылықтан отырықшылыққа өту кезеңіндегі ұлттық құндылықтар жүйесін айқындады.

Түйін сөздер: Қалыңмал, медиаэтнография, дәстүр, неке, гендерлік теңдік, ағартушылық

Дәйексөз үшін: Сахи Ж., Айдымбаева А. XX ғасыр басындағы қазақ қоғамындағы гендерлік саясат «Айқап» журналы беттерінде: медиа-этнографиялық талдау // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 6. 1808-1823 бб. (Қаз.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_6_1808-1823

ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА В КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ НАЧАЛА XX ВЕКА НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА «АЙКАП»: МЕДИА-ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Сахи Жулдыз¹, Айдымбаева Ақмарал^{2*}

¹Стамбульский университет Тиджарет
(88/2-үй, Сютлюдже, 34445Бейоглы, Стамбул, Турция)
PhD, ассистент профессор
<https://orcid.org/0000-0002-8608-7498>. E-mail: zsakhi@ticaret.edu.tr

²Казахский Национальный университет им. Аль-Фараби
(71-үй, Әл-Фараби даңғ., Алматы, Қазақстан Республикасы)
PhD докторант
<https://orcid.org/0000-0002-8314-7811>. E-mail: aidymbaevaakma@mail.ru

*Автор-корреспондент

© ИИЭ имени Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Сахи Ж., Айдымбаева А. 2025

Аннотация. *Введение.* Настоящее исследование посвящено анализу проблематики женского равноправия, традиции калыма и социального значения просветительского движения в казахском обществе начала XX века на основе материалов журнала «Айқап». В выпусках 1911–1912 годов были опубликованы статьи и фельетоны, содержащие критику патриархальных основ брачно-семейных отношений, обсуждение общественного статуса женщин и осмысление вопросов социальной справедливости и духовной модернизации. *Цель исследования* заключается в выявлении этнографических аспектов социальной модернизации и культурной трансформации казахского общества посредством изучения репрезентации темы женского равноправия в журнале «Айқап». В соответствии с этим определены *следующие задачи*: систематический анализ материалов журнала, рассмотрение социальной эволюции образа женщины и исследование взаимосвязи традиционных норм и процессов модернизации. Методологическая база исследования включает историко-сравнительный метод, контент-анализ и структурно-функциональный подход. Применение данных методов позволило осуществить всестороннее изучение материалов журнала «Айқап» в социальном и этнографическом контексте. *Результаты.* Журнал «Айқап» выступил значимым фактором духовного и социального обновления казахского общества. Публикации на его страницах отражали стремление женщин к образованию, личной свободе и равноправию, тем самым способствуя формированию национального самосознания и развитию культурной модернизации. *Заключение.* В этнографическом отношении «Айқап» представляет собой культурный феномен, демонстрирующий пересечение традиции и обновления в казахском обществе и раскрывающий роль женского образа в переходный период от кочевого уклада к оседлому образу жизни.

Ключевые слова: Калым, медиа-этнография, традиция, брак, гендерное равноправие, просвещение

Для цитирования: Сахи Ж., Айдымбаева А. Гендерная политика в казахском обществе начала XX века на страницах журнала «Айқап»: медиа-этнографический анализ // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 6. С. 1808-1823. (На Каз.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_6_1808-1823

Кіріспе

Қазақ этнографиясының дереккөзі ретінде қарастыруға XX ғасырдың басындағы қазақ баспасөзінің ішінде «Айқап» журналының орны айрықша. «Айқапты» тек саяси-әлеуметтік мәселелерге бағытталған басылым ғана емес, «этномедия» саласындағы – қазақ халқының ұлттық ерекшеліктерін айқындайтын басылым. «Айқап» журналы этнографиялық дереккөз

ретінде қазақ қоғамының тұрмысын, салт-дәстүрін, әлеуметтік құрылымын зерттеуде маңызды рөл атқарады. Профессор Б. Кенжебаев «Айқап» журналының бетінде шыққан материалдарды тақырып, мазмұн жағынан былайша бөлімдерге бөлген: Саяси-әлеуметтік мақалалар; Әдеби шығармалар, Әдебиет мәселелері; Қазақ арасындағы оқу-ағарту ісінің жәй-күйі және маңызды мәселелері; Ана тілі, әліппе, емле мәселелері; Қазақ әйелдерінің жайы, бостандық, теңдік мәселесі; Дәрігерлік, агротехникалық кеңестер, ғылыми табыстар; Ішкі-сыртқы хабарлар; Кітап сындары; Тілші хаттары, жауап хаттар (Кенжебаев, 1956: 26-30).

Қостанай уезінің Шұбар болысы №5 ауылының қазағы М. Сералин 1910 жылдың аяғында журнал шығаруға рұқсат алып, Троицкі қаласында Х. Сосновскийдің «Энергия» баспаханасында шыға бастады. Көлемі 4-5 баспа табақ, таралымы 900-1000 дана. 1915 жылдың қыркүйегіне дейін барлығы 88 саны жарық көрген. Кей жылдары 12-14, кей жылдары 24 нөмірге дейін шыққан. Журналдың не себепті Айқап деп аталуын журналдың ұйымдастырушы және баспагер, идеялық басшысы және редакторы М. Сералин «Журналымызға «Айқап» деп есім бердік. Бұл сөзге түсінген де болар, түсінбеген де табылар. «Қап» дегізген қапиада өткен істеріміз көп болған соң журналымызда өкінішімізге лайық «Ай қап» болды», - деп жазады алғашқы санында (Айқап, 2023; 5). Журнал бас сөздер, сыртқы хабарлар, мұсылмандар тіршілігіне тиісті мәселелер, уақиғалар, фелетон, өлең-жырлар, кітап хақында һәм ғылым бабынан кеңестер, басқарушыға келген хаттар деген бөлімдерден тұрды.

М. Сералиннің сіңірген еңбегін атап өте келіп, зерттеушілер ол «Қазақстанда демократиялық бағыттағы ұлттық журнал шығаруды бірінші болып жолға қойды. «Айқап» журналы білім әлеміне ашылған бір терезе болды» деп атап көрсетеді. М. Дулатов «Оян» деп қазаққа дабыл қаққаннан кейін М. Сералиннің демократияшыл зиялыларды, либерал-революциялық ниеттегі студент жастарды іс жүзінде топтастырып, олардың назары мен жігерін жалпы ұлттық проблемаларды шешуге шоғырландыра білгенін айту керек. «Айқап» патша өкіметінің реакциясынан кейін қазақ қоғамын оятты, «Қазақ» газеті оның жақсы дәстүрлерін жалғастырып, жаңа биікке көтерілді.

М.Сералинмен қатар, Б. Қаратаев, Ж. Сейдалин, С. Торайғыров журналдың рухани жетекшілеріне айналды. «Айқап» төңірегіне әртекті қазақ демократияшыл зиялыларының, талантты студент жастардың өкілдері топтасты. Журналға А. Ғалымов, М. Жолдыбаев, Т. Жомартбаев, М. Кашимов, Қ. Кемеңгеров, М.Ж. Көпеев, А. Мұсағалиев, Б. Сыртанов, С. Лапин, Н. Манаев және тағы басқалар белсене қатысып тұрды. Журнал беделінің өсуіне бастапқы кезеңде оның жұмысына А. Байтұрсыновтың, М. Дулатовтың қатысуы себепші болды. Дала өлкесінің демократияшыл қалың жұртшылығы кейіннен қазақ мәдениетінің, әдебиетінің аса көрнекті қайраткерлеріне айналған дарынды тұлғалар: С. Сейфуллин, Ш. Құдайбердиев, Б. Майлин, С. Дөнентаев, С. Торайғыров, М. Жұмабаевтардың шығармашылығымен танысуға мүмкіндік алды. Журнал түркі халықтарының мұрасын насихаттау мақсатында қырғыз И. Арабаев, ноғай С. Ғаббасов, түрікмен Ш. Назари еңбектерін жариялады. Қазақ әйелдері Сақыпжамал Тілеубайқызы, Мариям Сейдалина, Гүлайым Өтегенқызы, Нәзипа Құлжанова журнал беттерінде әйелдердің тең құқықтығы, қазақ әйелдерін оқыту, балалар мен аналарды қорғау проблемасын көтерді. XX ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының жаңашылдыққа ұмтылуы, олардың әлеуметтік теңсіздік, әйел теңдігі тақырыбын еркін қозғауына серпін берді.

Басылымның этнографиялық тақырыптарын XX ғасырдың басындағы көшпеліліктен отырықшылыққа өтпелі кезеңдегі медиядағы әлеуметтік этнография мәселелері деп қарастырсақ болады.

Материалдар мен зерттеу әдістер

Зерттеудің негізгі ғылыми материалы «Айқап» журналының 1911–1912 жылдардағы жарияланымдары. Этнографиялық дереккөз ретінде пайдаланылған материалдарға мақалалар, өлеңдер, хабарламалар кіреді. Бұл жарияланымдардың авторлары дәстүрлі қазақ ортасында дүниеге келіп, XX ғасырдың басындағы тарихи кезеңнің куәгерлері болғандықтан, олар қалдырған мәліметтер қазақ қоғамының дәстүрлі болмысын дәл әрі шынайы бейнелейтін

құнды деректер болып саналады. Сондай-ақ, журналдың соңғы жылдары қайта басылып шыққан жинақтары да зерттеу үшін маңызды дереккөз ретінде пайдаланылды. Материалдарды талдау барысында тарихи-этнографиялық контекст ескерілді. Алғашқы басылымдардағы қазақ халқының этнографиялық мәліметтерін қайта оқу және жүйелі талдау қазіргі жаһандану жағдайында өзектілігі арта түсетін зерттеу міндеті болып табылады. Деректердің әлеуметтік мәні жылдам өзгеріп отырған заманда архив жазбаларына тең, себебі олар сол дәуірдің «жедел хабарламасы» ретінде жарық көрген. Зерттеуде «архивтік этнография» әдісі басты рөл атқарды. Бұл тәсіл этномедиа немесе медиа-этнография бағытында материалдарды қарастыруға мүмкіндік берді. Архивтік этнографияны тарихи-этнографиялық зерттеудің негізгі әдісі ретінде қолдану арқылы материалдарды әлеуметтік этнография деректерімен салыстыра талдау жасалды. Сонымен қатар, этнофольклорлық және этномедиалық әдістерді біріктіру зерттеу барысында этнография, фольклортану және журналистика салаларын пәнаралық тұрғыда тоғыстыруға мүмкіндік берді.

Талқылау

«Айқап» журналы этнографиялық дереккөз ретінде қазақ қоғамының тұрмысын, салт-дәстүрін, әлеуметтік құрылымын зерттеуде маңызды рөл атқарады. Журналдың көп көңіл бөлген мәселелерінің бірі – қазақ халқының этнографиялық ерекшеліктерін айқындайтын әдет-ғұрып, салт-сана мәселесі еді. Журнал қазақ тіршілігіндегі әдет-ғұрыптың кемшілік, кері кеткен жақтарын сынай отырып, елді жақсылыққа, озық ойға, болашаққа шақырды.

1911 жылғы «Айқап» журналының № 6 санында Шаһмардан Әлжановтың «Қазақтың құдалықтарындағы кемшіліктер» атты мақаласы жарияланып, «атастыру» ғұрпын қазақ қоғамындағы ескі әдет-ғұрыптар мен жолсыз ырымдардың теріс әсері, - деп сынға алады. Автор «астастыруды» қалмақ дәуірінен қалған жөнсіз заңдардың бірі ретінде буыны қатып, қырқынан шықпаған балаларға, тіпті ана құрсағындағы нәрестелерге дейін құда түсіп, неке келісімін жасайтын құбылыстарды қатты сынға алған. Автор «қалмақ дәуірі» деп ортағасырлардағы қазақ-қалмақ қатынасы кезеңін айтқанын түсіну қиын емес, яғни «ертеден қалыптасқан» деген мағына береді. Автор «атастыру» ғұрпымен тарихи медиа алаңында күресу арқылы, қазақ қызының ерте тұрмысқа шығуына қарсылығын ашық айтады, бұл қазақ қыздарын оқып, білім алғаннан кейін тұрмысқа шығуы, олардың болашағының бір кепілі деп таниды.

Мақала авторы «атастыру» ғұрпының діни немесе заңды негізі жоқ екенін айта отырып: «Не Алланың бұйрығы емес, не пайғамбардың шариғаты емес, болмаса орыс законы емес», – деп өкініш білдіреді. Осылайша, Ш. Әлжанов мақаласында қазақ қоғамындағы неке мәдениетінің реформалануы мен жеке таңдау еркіндігін қолдайтын көзқарасты қалыптастырып, қоғамдық сананы жаңғыртуға ықпал еткен. Қазіргі зерттеулерде бұл мақала қазақ қоғамындағы әлеуметтік модернизацияның алғашқы қадамдарының бірі ретінде бағаланады. Ш. Әлжанов «атастыру» ғұрпын ескі дүниетанымнан туындаған, қазақ қоғамының прогрессивті дамуына кедергі келтіріп отыр деген пікірге келеді. (Әлжанов, 1911: № 6). Автор сынға алған «құрсақтағы балаға құда түсу», «қырқынан шықпаған баланы атастыру» сияқты әдеттер қазақ халқының ежелгі туыстық қатынастар жүйесінде қалыптасқан, некелік қатынастарды реттейтін рәсімдердің қалдығы болып табылады. Этнографиялық деректерге сүйенсек, мұндай ғұрыптардың түпкі мақсаты құдандалық арқылы екі рулы ел арасындағы әлеуметтік және экономикалық одақты нығайту болған (Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі, 1 т., 2017: 338). Қазақта әлі туылмаған баланы атастыру «бел құда», туылған баланы атастыру «бесік құда» деп аталған. Этнограф-ғалым Х. Арғынбаев атастырудың қалыптасуын өте ерте кезеңге апарып, оны қазақтың ғасырлар бойына қалыптасқан әдептерімен бірге талдайды (Арғынбаев, 1996: 134-136).

XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамының мәдени және әлеуметтік жаңғыру кезеңінде «Айқап» журналы ұлттық сана мен қоғамдық пікірдің қалыптасуына ерекше ықпал еткен басылым болды. Оның беттерінде әйелдің білім алуы, отбасылық қатынастар мен әлеуметтік

әділет тақырыптары жиі қозғалды. Журнал бетінде жарияланған Сақыпжамал Тілеубайқызы, Мариям Сейдалина және Нәзипа Құлжанова сияқты қазақ әйелдерінің мақалалары дәстүрлі қоғамдағы әйел рөлінің өзгеруін көрсететін маңызды этнографиялық дерек болып табылады.

1911 жылы «Айқап» журналының № 7 санында жарық көрген Сақыпжамал Тілеубайқызының «Қазақ қыздарының аталарына!» атты мақаласы XX ғасыр басындағы қазақ қоғамындағы гендерлік қатынастар мен отбасылық-әлеуметтік құрылым туралы маңызды дереккөз ретінде қарастырылды. Автор бұл еңбегінде қазақ әйелдерінің әлеуметтік жағдайы, білім алу құқығы және дәстүрлі қоғамдағы гендерлік теңсіздік мәселелерін өткір көтерген.

Мақаланың мазмұны дәстүрлі қазақ қоғамының әлеуметтік институттары – отбасы, неке, тәрбие және әйел рөлі жүйелеріндегі қайшылықтарды айқын бейнелейді. Сақыпжамал Тілеубайқызы өз үндеуінде қазақ қыздарының қоғамдағы орнын ер балалармен тең дәрежеде қарастыру қажеттілігін қозғайды. (Тілеубайқызы, 1911 а: №7). Бұл тұжырым – сол кезеңдегі діни қағидаттар мен әлеуметтік нормалар арасындағы қайшылықты көрсетеді. Автор исламдық тұрғыдан әйел мен еркектің теңдігін атап өтіп, оны қазақтың тұрмыс-тіршілігіне енгізуді ұсынады. Сонымен қатар, автор қыз баланы тәрбиелеу мен оқытудың маңызын ерекше атап өтеді. Ол әйелдің басты әлеуметтік рөлін, аналық миссиясын мәдениетті ұлт қалыптастырумен тікелей байланыстырады: «Біле білсеңіздер, ең әуел жақсылап қыз баланы оқыту тиіс... Баланы тәрбиелеуші ана надан болса, балаға жақсы өнеге бере алмайды. «Алып анадан» деген ғой», - деп қазақ қоғамындағы аналық институттың тәрбиелік және мәдени мұра жеткізуші ретіндегі рөлін айқындайды. Әйелдің білімді болуы – ұлттың рухани дамуының кепілі ретінде бағаланады. Автор қазақтың үйлену дәстүріндегі қалыңмал алуды асыра пайдалану, жас айырмашылығы үлкен некелердің орын алуы сияқты әлеуметтік мәселелерді сынға алады. Автор жас қызбен жасы елу-алпысқа келген ерлер арасында некенің бар екенін алға тартып, бұл дәстүрдің адамгершілік және моральдық тұрғыдан жарамсыз екенін өткір сынмен жеткізеді. (Тілеубайқызы, 1911 б: № 7).

Бұндай жарияланымдар қазақ қоғамында сол кезеңде орын алған патриархалды неке дәстүрінің әлеуметтік әділетсіздігі көрінеді. Сақыпжамал Тілеубайқызы «Егер 60-тағы шал 14-тегі қызға тең болса, неге 14-тегі ер балаға 60-тағы кемпірді алып бермейсіз?», деп неке теңдігі мен неке құруда моральдық жауапкершілікті қайта қарауға, қоғам санасына бетбұрыс жасауға шақырады. (Тілеубайқызы, 1911 в: № 7). Мұндай салыстырмалы тәсіл қазақ қоғамындағы гендерлік асимметрия мен екіжақты мораль өлшемдерін әшкерелеудің айқын мысалы болып табылады. Жалпы, бұл мақала қазақ әйелінің қоғамдық санада жаңа әлеуметтік бейнесін қалыптастыруға бағытталған алғашқы феминистік үндеулердің бірі ретінде бағалануы тиіс. Этнографиялық тұрғыда ол: қазақ қоғамының патрилокалды (ер адам басым) құрылымын; қалыңмал мен неке институтының әлеуметтік функциясын; және әйелдің білім, тәрбие, мәдениет сақтаушысы ретіндегі рөлін сипаттайды.

Сақыпжамал Тілеубайқызы қазақ қоғамындағы әйел теңдігі мен рухани жаңғыру мәселесін алғашқылардың бірі болып көтерген. Бұл еңбек XX ғасыр басындағы қазақ әйелдерінің қоғамдық белсенділігі мен сана-сезімінің ояну кезеңін дәлелдейді. Оның ойлары қазіргі гендерлік саясат пен мәдени мұра зерттеулерінде тарихи сабақтастықтың айғағы ретінде құнды.

1911 жылы «Айқап» журналының № 7 санында жарық көрген Байбатыр Құлақбаевтың «Бір қазақ қызы» атты фельетоны қазақ қоғамындағы әйелдің әлеуметтік жағдайы мен неке институтының дәстүрлі нормаларына сын тұрғысынан жазылған көркем-публицистикалық туынды. Автор фельетонда сол кезеңнің нақты әлеуметтік оқиғасын суреттейді: Петропавл уезіндегі Жабай есімді кісінің 13 жасар қызы Менсұлу мен Әлмен есімді ұлға атастырғаны туралы оқиға арқылы қызды айттырып қою қыз баланың білім алуына тосқауыл болатынын айтып, әдеби шығарма негізінде ерте неке мәселесін қоғамдық пікірталас алаңына алып шығады. Кейіпкер Менсұлу XX ғасыр басындағы қазақ қызының саналы, рухани ізденіске бейім бейнесі. Автор оның 12 жасынан бастап сауатын ашып, жазу-сызу үйренгенін ерекше атап өтеді. Алайда ауыл адамдарының «әйел балаға мұнша оқу не керек?» деген кертартпа пікірлері салдарынан әкесінің оны оқудан тыйғанын сынайды. Бұл жағдай дәстүр мен

жаңашылдық арасындағы әлеуметтік қақтығыстың көрінісі. Қазақ қоғамында әйелдің негізгі рөлі – үй шаруасы мен бала тәрбиесімен шектеу, білім алу әйел табиғатына «жат» деп қабылдау басым еді.

Менсұлу жазған өлең жолдарында оның ішкі жан дүниесі, еркіндікке ұмтылуы мен тағдыр алдындағы шарасыздығы айқын көрінеді:

Жоқ еді өлең жазу хабарымда,
Шүбә жоқ қасіреттің табарында.
Атамыз бір жаманға бере салып,
Қалдырды бозбаласын қараңғыда (Құлақбаев, 1911 а: № 7).

Бұл жолдарда қыз тағдырының еріксіздік пен әлеуметтік қысымнан туындаған трагедиясы суреттеледі. Менсұлу өз жағдайына қарсы тұруға рухани күш таба алмай, тағдырдың тәлкегіне түскен бейне ретінде көрінеді.

Фельетон соңында автор оқырман қауымға, әсіресе ер азаматтарға тікелей әлеуметтік үндеу тастайды:

Осыны ойлаңызшы, ағаларым,
Ақылменен жұрт билеген даналарым!
Жігітіне қарамай, малына қарасаңыз,
Түспей ме көп қорлыққа балаларың?! (Құлақбаев, 1911 б: № 7).

Бұл жолдар қазақ қоғамының патрилокалды құрылымындағы билік иелеріне – аталар мен ағаларға бағытталған сын. Автор «малға қызығып, баланың бақытына немқұрайлы карауды» айыптап, некенің рухани және адами сипатын қорғауға шақырады. Аталмыш фельетон қазақ қоғамындағы қалыңмал дәстүрінің әлеуметтік мәнін қайта қарастырудың алғашқы белгілерінің бірі. Б.Құлақбаев қоғам мүшелерін дәстүрге сын көзбен қарап, әйел мен еркектің тең құқылы қоғамын қалыптастыруға үндейді.

Менсұлу образы – қазақ қыздарының еркіндік пен білімге ұмтылысының символы. Оның қайғысы жеке тағдыр ғана емес, тұтас бір ұлттың әлеуметтік психологиясын айқындайды. Фельетондағы өлеңдер мен диалогтар қазақ әйелінің қоғамдық санадағы ояну үдерісін көрсетеді. Автор Байбатыр Құлақбаев бұл туындысында әдеби публицистика мен этнографиялық баяндауды ұштастыра отырып, дәстүрлі қоғамдағы әйел теңсіздігі мәселесін қоғамдық санада талқылауға ұсынған алғашқы әдеби тәжірибелердің бірін жасады.

1911 жылы «Айқап» журналының № 10 санында жарық көрген Саидғали Жолаушиннің «Бұрынғы ғұрып һәм қазіргі хал» атты мақаласында автор қалыңмал ғұрпының әлеуметтік зардаптарын, халықтың тұрмыс деңгейіне және демографиялық дамуына тигізетін әсерін этнографиялық тұрғыдан айқын көрсетеді.

Жолаушин өз мақаласында қазақ қоғамындағы қалыңмал ғұрпының «ата-бабалардан бері қалыптасқан ғұрып» екенін мойындай отырып, оның қазіргі заман талабына сәйкес келмейтінін және әлеуметтік әділетсіздік туғызатынын дәлелдейді. Қалыңмал беруді өткір сынаудың басты ұстанымы – қыз баланы оқып, білім алғаннан кейін өз сүйгенін таңдауына мүмкіндік беру. Бұл тұжырым қазақ қоғамындағы дәстүр мен әлеуметтік прогресс арасындағы қайшылықты көрсетеді. Автордың пікірінше, қалыңмалдың шамадан тыс қымбат болуы экономикалық жіктелудің және халық санының азаюының басты себептерінің бірі. Жолаушиннің келтірген мысалы бойынша, бір қыз үшін «жеті балалы-сегіз балалы мал» сұрау, оның жалпы құны 24 мал мен 150 сомға дейін жетуі дәстүрдің материалдық мүддеге айналғанын дәлелдейді. Бұл дәстүр қазақ қоғамында некенің экономикалық институтқа айналғанын, яғни әйелдің «құндылығы» малмен өлшенгенін айғақтайды. Автор қалыңмал беру қалыптасқан ноғайлардың үйлену дәстүрінен салыстырмалы мысал келтіреді (Жолаушин, 1911: №10). Бұл салыстыру тәсілі Жолаушиннің «қыз баланы оқыту керек» деген реформаторлық көзқарасын танытады. Ол қазақ қоғамын өзін-өзі жаңғыртуға, басқа халықтардың озық тәжірибесінен ғибрат алуға шақырады. Этнографиялық тұрғыдан алғанда, бұл көшпелі мәдениеттен отырықшылыққа өтудің, дәстүрлі құрылымнан әлеуметтік модернизацияға ұмтылыстың айқын көрінісі. Автордың «қалыңмал» ұғымын журнал бетінде

«қыз сату» деген сөзбен беруінің өзі – қалыңмалды сынау арқылы қызды оқыту мәселесін көтеру.

Сонымен қатар, автор жесір дауы мен зорлық-зомбылық арқылы неке қию сияқты көне дәстүрлердің қоғамдағы рухани құндылықтарды әлсіретіп, уақыт пен адам өмірін босқа кетіретінін айтады: «Жесірді даулап неш нәрсе оңбайды... Зорлап, зомбылап алып барғанменен қатын болып шықпайды. Әшейін малдың шығыны, аттың тері, зайа болған ғұмыр деп білемін», - деп әмеңгерлік мәселесін де қаузаиды (Жолаушин, 1911 в: № 10).

Әмеңгерлік – қазақ дәстүрлі қоғамына тән отбасылық құрылым, некелесу түрі, күйеуі қайтыс болған әйелдің қайнысы не қайнағасына, яки күйеуінің туысына некелесі салты. Қазақ қоғамында 1868 жылы қабылданған Уақытша Ереже бойынша ресми тыйым салынғанымен, отбасылық ғұрыпта жалғасып келген (Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі, 1 т., 2017: 451).

Жолаушиннің көтерген мәселелері – қыз баланың құқығы, әлеуметтік әділет, отбасы институтының этикалық негіздері сол дәуірдегі қоғамдық санада дәстүр мен жаңашылдықтың шекарасында тұрған қоғамда жаңа көзқарастың қалыптасуына жол ашты. Бұл еңбек қазақ қоғамында некені экономикалық келісім емес, адами және рухани байланыс ретінде түсіну идеясын алға тартқан туынды.

1912 жылғы «Айқап» журналының №7 санында ақын Әкрам Ғалымовтың да қазақ қоғамындағы әлеуметтік теңсіздік пен әйел тағдыры мәселесін көтерген өлеңі жарық көрді. Ақын өз туындысында жас қыздарды жасы келген ер адамдарға ұзату оқиғасының барын айтып, оны өткір сынға алады:

Түспесін мұндай қасірет тірі жанға,
Түсінісіп істің түбін қалдым таңға.
Аймай берген екен бұл байғұсты,
Елуге жасы келген қу бас шалға (Ғалымов, 1912 а: № 7).

Бұл жолдарда ақын жас қыздың тағдырына деген аяушылық пен әділетсіздікке қарсы наразылығын білдіреді. Ол дәстүрлі қоғамдағы ата-ананың әлеуметтік пайда немесе материалдық мүдде үшін қызын өз еркінен тыс тұрмысқа беруін айыптайды.

Келесі шумақтарда автор ата-ананың әрекетіне ашық қарсылық білдіріп, моральдық тұрғыдан үкім шығарады:

Естіп осы сөзді болдым қайран,
Бұл қызға көзім түсті дедім қайдан.
Қарғадым білгенімше ата-анасын,
Баласын отқа салып еткен ойран (Ғалымов, 1912 б: № 7).

Үзінді ақынның әлеуметтік әділеттілік, адамгершілік және әйел құқығы мәселелеріне байланысты көзқарасын айқын көрсетеді. Ол «баласын отқа салып» деген сөз арқылы ата-ананың қыз баланы ерте тұрмысқа беруін қоғамның рухани азғындауының белгісі ретінде сипаттайды. Әкрам Ғалымовтың бұл өлеңі тек әдеби туынды ғана емес, сонымен қатар XX ғасыр басындағы қазақ қоғамының этнографиялық және моральдық жағдайын бейнелейтін мәдени-әлеуметтік құжат ретінде де құнды. Шығармада ұлттық дәстүр мен жаңарған қоғамдық сана арасындағы қайшылықтар ашылып көрсетілген.

1912 жылғы №8 санында жарияланған Жұбакин Тілеубергеновтың «Қыз балалар хақында бір-екі сөз» атты мақаласы 1911 жылғы «Айқап» журналының № 7 санында жарық көрген Сақыпжамал Тілеубайқызының «Қазақ қыздарының аталарына!» атты мақаласын қолдау ретінде жазылған. Мақалада Ж.Тілеубергенов қазақ қоғамындағы әйел теңсіздігі мәселесін көтеріп, Сақыпжамал Тілеубайқызының үндеуіне зиялы қауымның үн қатпағанын сынға алады. Автор басқа халықтардың ұл мен қызды тең дәрежеде оқытып жатқанын мысалға алып, қазақ қоғамындағы артта қалушылықтың себебін әйелдердің білімсіздігімен байланыстырады. Ол өз ойын былай қорытындылайды: «Не үшін жәбірге ұстап шалға береміз? Осы сөзіміздің ақыретінде басымызға пайдасы бар ма? Пайдасы болса жазып көрсетіңіз! Қыз да түсінсін, біз де түсінелік. Жоқ болса, кел, жұрт, қыздарды да оқыталық һәм жылатпай теңіне де қосалық. Осы надандығы да, осы жылағаны да жетер. Енді осындан сақтаналық. Өзімізден өзіміз дүниа

ақыретте бірдей ұялып қор болмалық» (Тілеубергенов, 1912: № 8). Аталмыш мақалада автор мақаласында қазақ қоғамын әйелдердің білім алуына шақырып, гендерлік теңдік пен ағартушылықтың маңызын алға тартады. Ж.Тілеубергеновтың бұл еңбегі XX ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының қыз балалардың құқықтарын қорғау және оларды оқу-білімге тарту жолындағы қоғамдық үндеулердің бірі ретінде бағаланады.

Осы нөмірде Қараөткел өңірінен келген автор Мақыш Қалтайұлының «Жолсыз ғадетіміздің бірі» атты мақаласы да жарияланған. Бұл еңбекте де қазақ қоғамындағы әйел теңсіздігі мен қыздарды малға сату дәстүрі мәселесі өткір қозғалады. Автор дәстүрлі қоғамда қыз баланың өз қалауы ескерілмей, жасы үлкен ер адамдарға тұрмысқа берілуі – адамгершілікке қайшы әрекет екенін атап көрсетеді.

Автор мақаласында: «Қызымыз, апамыз, йаки қарындасымыз жақсы көрген адамды біз неге жек көреміз?... Бұларымыз бәрі де қата» (Қалтайұлы, 1912 а: № 8) – деп, қыз баланың өз тандауын жасауға құқы бар екенін, бұл ер мен әйел арасындағы рухани теңдіктің бастауы екенін атап өтеді. Осы тұста М.Қалтайұлының ойы қоғамдағы әлеуметтік әділеттілік идеясымен үндесіп, қазақ халқының дәстүрлі дүниетанымында жаңаша моральдық өлшемдердің қалыптаса бастағанын көрсетеді.

Мақыш Қалтайұлының мақаласында ерекше назар аударылған мәселенің бірі – маһір (неке кезінде қалыңдыққа берілетін сый немесе төлем). Исламдық неке заңнамасында бұл әйелдің жеке меншігі және оның құқығын қорғаудың құралы болып саналады. Автордың пікірінше, қазақ қоғамында маһір ұғымының мәні бұрмаланып, қалыңмалдың орнын басқан, яғни әйелді сатып алу сипатына ие болған. Ол: «Маһірдің өзі он дирхам, көбі қанша болса да бола берсін... күң болмаса өз басын өзі аз болсын, көп алсын, алмасын өз ықтияры өзіне емес пе?» (Қалтайұлы, 1912 б: № 8) – деп, маһірдің экономикалық емес, құқықтық және адамгершілік мәнін, маһір мен қалыңмалдың құқықтық және мәдени мағынасы әртүрлі екенін түсіндіреді.

Қазақ этнографиясында қалыңмал – екі әулетті байланыстыратын әлеуметтік институт, яғни экономикалық және символдық мәнге ие дәстүр, әрі қалыңмал қыз жасауы болып қайтқан, ал жаугершілік, қиын-қыстау заманда қалыңмал берілмей батамен қосқан. Ал маһір – исламдық құқықтағы неке шартының бір бөлігі, әйелдің жеке меншігі ретінде қарастырылады. Мақыш Қалтайұлы бұл екі ұғымның шатастырылуын қазақ қоғамындағы дәстүр мен дін арасындағы шекараның бұзылуымен түсіндіреді. Айырмашылықтарды көрсету арқылы автор ұлттық мәдениеттің реформалануы мен гендерлік қатынастардың құқықтық эволюциясын айқындайды.

Уфалық Ибраһим Ташполатовтың «Қазақ халқының қыздар тәрбиесіне көз салулары хақында» атты еңбегі де маңызды. Автор бұл мақаласында қазақ қоғамындағы әйелдердің білім алуы мен тәрбиесіне ерекше назар аударып, ұлттың өркендеуі мен дамуы әйел қауымының сауаттылығына тікелей байланысты екенін дәлелдеп көрсетеді. Ибраһим Ташполатов өз еңбегінде қазақ халқының болашағы мен өркендеуі әйелдердің сауаттылығына тікелей байланысты екенін атап өтеді. Ол халықтың жартысын құрайтын әйелдер қауымының білімсіз болуы ұлттың өркениетті дамуына кедергі келтіретінін сын көзбен бағалайды (Ташполатов, 1912 а: № 8).

Бұл пікір қазақ қоғамындағы гендерлік құрылымның әлеуметтік қайта қаралуының нақты дәлелі. Дәстүрлі қоғамда әйел рөлі тұрмыстық, отбасылық шеңбермен шектелсе, XX ғасыр басында ағартушылық қозғалыс оны қоғамдық және мәдени өмірдің белсенді қатысушысы ретінде қарастыра бастады. И.Ташполатов мақаласында қыздарды оқыту ісін қоғамның стратегиялық міндеті ретінде бағалайды. «Жоқ, жұрт! Олар біздің жұртымыздың анасы, бұларды оқыту тиіс. Қыздарды оқыту үшін ноғайлардың қыздары оқытатұғын мұғалімдері бар, соларды алдыру тиіс» (Ташполатов, 1912 б: № 8). Бұл автордың этнопедагогикалық және мәдени реформаторлық ұстанымынан айқын көрінеді. Ол қазақ қоғамының білім беру жүйесін ислам өркениетімен және түркі халықтарының тәжірибесімен байланыстыра отырып, қыз балаларды арнайы мектептерде оқытудың қажеттілігін алға

тартады. Бұл қоғамның дәстүрлі отбасылық тәрбиеден жүйелі институционалдық білімге өтуінің көрінісі болып табылады.

Автор қыздарды оқыту елдің келешегіне салынған инвестиция екенін ерекше атап өтеді: «Қыздарымызды оқытып, ғылымды, һөнерлі ана етіп шығарсақ, келешек заманымыз жарқыраған жарық заман болар. Ел ағалары, бұған көз салыңыз!» (Ташполатов, 1912 в: № 8). Этнографиялық тұрғыдан бұл ой қазақ қоғамындағы құндылықтар жүйесінің өзгерісін көрсетеді. Егер бұрынғы этномәдени санада ұлттың ұйытқысы ерлер мен билер болса, енді бұл миссия әйел-ананың рухани және мәдени рөліне ауыса бастайды. Қыздарды оқыту қоғамның рухани жаңғыруының және ұлттық интеллигенцияның қалыптасуының алғышарты ретінде бағаланады.

Ибраһим Ташполатовтың мақаласы XX ғасыр басындағы қазақ зиялыларының әйел теңдігі мен білім беру ісіндегі ағартушылық көзқарасын айқын көрсетеді. Ол әйелдердің білім алуын ұлттық өркендеудің басты шарты ретінде дәлелдеп, қазақ этносының мәдени капиталының тең жартысы – әйел қауымын жаңаша тануға үндейді. Аталмыш мақала ұлттық санаға серпін берген еңбектердің бірі.

«Айқап» журналы тек әйел теңдігі мәселесін ғана емес, сонымен қатар қазақ қоғамындағы әлеуметтік-некелік дәстүрлердің келеңсіз тұстарын да талқылау алаңына айналды. 1912 жылғы осы нөмірде жарық көрген Шалықбай Бағсайұлының «Құда болу хақында бір сөз «Заманына қарай амалы»» атты мақаласы да қыз тағдыры мен қалың мал мәселесін сын тұрғысынан көтерді. Автор қазақ қоғамында қыздарды жас кезінен ата-аналары «айттырып қою» арқылы тұрмысқа ерте беретін әдеттің кең тарағанын атап көрсетеді. Ол бұл дәстүрдің адамгершілікке де, заман талабына да сай еместігін нақты мысалдармен дәлелдейді. Мақалада қалыңмалдың көлемі мен батаның түрлері егжей-тегжейлі сипатталып, олардың шамадан тыс қымбаттығы қоғамның әлеуметтік теңсіздігін айқындай түсетіні көрсетіледі. Бағсайұлының жазуынша, қазақ арасында кең тараған «Қырық жеті» және «Отыз жеті» деген қалыңмал түрлері төмендегідей болған: «Қырық жеті» деген малдың хисабы: сегіз бие, сегіз құлын, сегіз тай, сегіз құнан-құнажын, жеке ту бие, төс ат, жанама жақсы һәм бас жақсы. Босаға үшін әлдіректері 600–1000 сом, орташақтары 250–300 сом алады. «Отыз жеті» деген малдың есебі: алты бие, алты құлын, алты тай, алты құнан-құнажын, жанама жақсы, жек ту бие, төс ат. Босағасы үшін 100–150 сом алады.» (Бағсайұлы, 1912: № 8). Мақалада қалыңмал институтының кей жағдайда әлеуметтік әділетсіздік пен тұрмыстық езгінің құралына айналғанының орын алғанын қозғайды. Ол мұндай жағдайды тек қоғамдық пікірталас пен баспасөздің ашық талқылауы арқылы түзетуге болатынын айтады. Шалықбай Бағсайұлының мақаласы қазақ қоғамындағы неке, дәстүр және әйел тағдыры мәселесін сыни тұрғыдан қарастырудың жаңа деңгейін көрсетті. Ол қазақ баспасөзіндегі әлеуметтік-моральдық реформалардың қажеттігін дәлелдеп, ұлт болашағының негізі – әділдік пен ағартушылықта екенін атап өтті. Бұл мақала кейінгі этнографтардың қазақтың үйлену дәстүріндегі «отбасылық экономикалық» мәселелерді қайта сараптауына дереккөз болады.

1912 жылғы «Айқап» журналының №8 санында әйел теңдігі мен білім беру мәселелеріне арналған мақалалар мен өлеңдер жарық көрді. Бұл алдыңғы жылғы басылымдарда көтерілген әлеуметтік тақырыптардың қоғамда кеңінен талқылана бастағанының айғағы. Солардың бірі – Күлайым Өтегенқызының «Қазақ қыздарына» атты өлеңі. Автор өз туындысында әйелдердің бас бостандығы мен теңдігі жайындағы ойларын лирикалық сипатта жеткізеді.

Күлайым ақын өлеңінде өз тағдырын мысалға ала отырып, дәстүрлі қоғамдағы қыз баланың жағдайын сынға алады:

«Бесікте мені әкем малға берген,

Әйтеуір кеудесі еркек жанға берген» (Өтегенқызы, 1912 а: № 8).

«Бесікте мені әкем малға берген» деп «атастыру» салтын айтып тұрғанын аңғару қиын емес.

«Айнадай «Айқап»-ыңыз бар уақытта,

Бүкіл қыз сөз жазсаңыз ықтиарын», - деп қазақ қыздарын әлеуметтік белсенділікке шақырады. Оның мақаласын қазақ қыздарының сана-сезімін оятуға бағытталған ағартушылық үндеу ретінде бағалауға тұрады (Өтегенқызы, 1912 в: № 8).

1912 жылғы «Айқап» журналының №9 санында Күлайым Өтегенқызының әйел теңдігі тақырыбындағы өлеңінің жалғасы жарияланды. Бұл шығарма алдыңғы нөмірдегі «Қазақ қыздарына» атты өлеңінің логикалық және идеялық жалғасы болып табылады. Онда ақын қазақ қоғамындағы әйелдің әлеуметтік және отбасылық жағдайына сын көзбен қарай отырып, замандастарына терең ой тастайды. Автор өлеңінде әйелдің тағдыры мен еркіндігі мәселесін бұрынғыдан да өткір айтады, әйелдің өз қадірін сақтау, зорлыққа көнбеу идеясын көтереді. Күлайымның ойынша, тәрбиелі ұрпақтың қалыптасуы ананың еркіндігі мен санасының ашықтығына тәуелді. Күлайым Өтегенқызының өлеңдері XX ғасыр басындағы қазақ әйелінің қоғамдық рөлін қайта түсінудің, дәстүрлі сана мен ағартушылық идеялардың түйісу нүктесін сипаттайды. Бұл туындылар қазақ әйелінің ағартушылық қозғалыстағы белсенді субъект ретіндегі жаңа бейнесін қалыптастырып, ұлттық мәдениеттің даму бағытына зор ықпал етті. (Өтегенқызы, 1912 б: № 9)

1912 жылғы «Айқап» журналының № 11 санында жарық көрген Кәрім Ғалымовтың «Бейшара қыз» атты фельетоны да – қазақ қоғамындағы әйел теңсіздігі мен қалыңмал дәстүрінің әлеуметтік зардаптарын көркем әрі публицистикалық тұрғыда бейнелеген маңызды туынды. Шығармада қыз тағдырының күрделі мәселелерімен бірге, қазақ ауылындағы дәстүрлі өмір, күнделікті тұрмыс суреттеледі. Дәстүрлі қазақ ауылының тыныс-тіршілігін, еңбек бөлінісін, тұрмыс салтын және әлеуметтік қатынастар жүйесін дәл бейнелей отырып, табиғи үйлесім мен тұрмыстық жайбарақаттықтың артында қоғамның ауыр әлеуметтік шындығы – әйел теңсіздігі мен тағдыр жолын қоса көрсетеді (Ғалымов, 1912 а: № 11). Суға бара жатқан жас қыз Алтынай бейнесі арқылы қазақ қоғамындағы әйелдің өмірі мен тағдыры ашылады. Алтынайды да әкесі айттырып, қойып қыз қалауынсыз «келісілген қалыңдық» ретінде ұзатады. Қыздың тағдыры арқылы қазақ қоғамындағы неке институтының экономикалық сипатын және қалыңмал дәстүрінің адамгершілікке қайшы келетін қырларын ашып көрсетеді.

Алтынай есейіп, өз еркімен шешім қабылдай алатын жасқа жеткенде тұрмысқа шығуға қарсылық білдіреді. Бірақ ұл жақ өкілдері «қызды бір түнде алып қашамыз» деп қорқытады. Күндердің бір күнінде бұл іске асады. Қызды алып қашып кетеді. Бірақ, арада аз уақыт өтпей жатып қызды қорлап қайта алып келіп тастайды. Бұл оқиға әйелдің жеке тағдыры ғана емес, тұтас қоғамның ар-ұжданына түскен дақ ретінде қабылданады. Автор тек қыздың күйін ғана емес, оны қоршаған әлеуметтік ортаның моральдық бейнесін де сынайды. Алтынайдың трагедиясы кезінде ауыл ақсақалдары мен болыстардың түрлі пікірлері беріледі: «Бәлемнен барымта алайық, анау ат, мынау айғырын сойып алайық», «Жоқ, бұл істі қойып тұрайық, мұны хәкімдерге білгізейік», «Құда, күйеу адамдар алуға асыққан екен, енді адамын алып кетсін» (Ғалымов, 1912 в: № 11).

Бұл пікірлерден дәстүрлі қоғамдағы адам тағдырына деген немқұрайлылық, моральдық жауапсыздық және патриархалды көзқарастың үстемдігі айқын байқалады.

Автор әйелдің еркіндігін шектейтін дәстүрлер мен әлеуметтік құрылымдардың қатыгездігін әшкерелейді, әйелдің бас бостандығының еленбеуін сынау арқылы құқықтық мәдениеттің артта қалғандығымен күреседі.

Кәрім Ғалымовтың «Бейшара қыз» фельетоны «Айқап» журналындағы ең өткір әлеуметтік және моральдық мәні бар туындылардың бірі болды. Ол дәстүрлі мәдениеттегі әйелдің төменгі әлеуметтік мәртебесін, еркіндік пен құқық теңсіздігін сынға алып, қазақ қоғамындағы әлеуметтік модернизацияның қажеттілігін алға тартады. Оның шығармасы XX ғасыр басындағы қазақ қоғамындағы гендерлік қатынастардың шынайы көрінісін, патриархалды құрылымның ішкі қайшылығын және ағартушылық қозғалыстың гуманистік идеалдарын айқын бейнелейді.

XX ғасырдың басы қазақ қоғамының әлеуметтік және мәдени өмірінде түбегейлі өзгерістер мен жаңғыру үдерістері белең алған кезең болды. Сол тарихи кезеңде «Айқап» журналы ұлттың рухани дамуы мен қоғамдық пікірдің қалыптасуында ерекше рөл атқарды.

Осы рухани қозғалысқа үн қосқан ақындардың бірі – Азамат Алашұғлы. Оның «Айқап» журналына арналған өлеңі басылымның ағартушылық және қоғамдық миссиясын жоғары бағалаған көркем публицистикалық туынды болып табылады.

Алашұғлының өлеңі «Айқаптың» қоғамдағы орнын айқындап, оны халықтың мұңын мұрат еткен рухани жетекші ретінде көрсетеді:

«Жүрек қанын, көз жасын,
Қайнаттың қозғап жұрт қамын.
Түзу жолға салам деп,
Адасып теріс ұққанын.
Хақиқатты тура етіп,
Жасқанып, жасын бұқпадың.
Аз пұлменен көп құрап,
Көрсеттің ерлік, сырттаным!» (Алашұғлы, 1912: № 14).

Бұл жолдар поэтикалық тұрғыдан журналдың ағартушылық миссиясын, әлеуметтік әділеттілікті қорғаудағы табандылығын және халықтың рухани оянуына ықпалын айқын бейнелейді. Ақын журналды қазақ халқының заманауи интеллектуалдық кеңістігінің символы ретінде көрсетеді. Журнал тек ақпарат таратушы емес, қоғамдық пікір мен ұлттық өзіндік сананы қалыптастырушы институт рөлін атқарған.

Өлеңнің негізгі өзегін «Айқаптың» ел қамын ойлаған халықтық басылым ретіндегі бейнесі құрайды. «Жүрек қанын, көз жасын қайнаттың» деген метафора журнал редакциясы мен авторларының жанкешті еңбегін, ұлт тағдырына деген жан қиналысын білдіреді. «Аз пұлменен көп құрап» деген жолдар әлеуметтік-экономикалық шындыққа негізделген, отаршылдық, патша үкіметінің цензурасы орнаған тұста, материалдық қиындықтарға қарамастан, ағартушылық идеясын табандылықпен жүзеге асырып отырған рухани ерлікті меңзейді.

Ақын өз поэзиясында «Айқапты» шындық пен әділдіктің мінбері, қоғамдық прогрестің қозғаушы күші ретінде танытады. Бұл өлең ұлттық баспасөздің тарихи миссиясын дәріптеумен қатар, қазақ қоғамының рухани эволюциясын поэтикалық формада айшықтаған мәдени-әдеби ескерткіш болып табылады.

Нәтижелер

«Айқап» көтерген қазақ қоғамындағы ерте неке жасы мәселесіне сол кезеңдегі зерттеушілер, ағартушылар да ден қойған. Яғни «Айқап» көтерген әлеуметтік мәселелер, қазақ отбасында орын алған, тіпті тамыры жайылған ғұрып екенін алғашқы жазбалар дәлелдейді. Қазақтар арасында некелесу жасындағы айырмашылық әлеуметтік жағдаймен байланысты болды (Арғынбаев, 1996: 203-227). Н.И. Гродеков Қазалы уезінде байлар арасында балаларын 9-12 жаста құдаласып қоюдың кездесетіндігін айтқан (Гродеков, 1889: 55). Бала күнінен айттырып, 12-15 жас арасында үйлендірген жайттардың кездескенін Құдабай Қостанаев өз еңбегіне арқау еткен (Құстанаев, 1894: 22). П.И. Пашиноның жолжазбасында оңтүстікте болған сапарында қазақ отбасының бәрінде дерлік қыз баланы бесікте жатқан кезінде-ақ айттырылып қойылатынын жазған, әрі бұл әдет-ғұрыптың орын алуын оңтүстікте қокандықтар билігінің орнығуымен байланыстырады (Пашино, 1868: 55). Қазақтар арасында әдеттік құқықта некеге тұру жасы ерлер үшін 15 жас, әйелдер үшін 16 жас деп белгіленді (Загряжский, 1876: 151; Маковецкий, 1886: 2). Г.Загряжский Перовск уезінде ер балаларды 12 жаста құда түсіп, қыз балаларды 10 жасынан айттырып, 16 жасынан ұзатқан жайттарға куә болған (Z., 1889: 129). Тарихи дәуірлерде, дәстүрлі қоғамда ерте неке жасының болғанын алғашқы жазба деректер айғақтайды. Айқап бұл мәселені, сол қоғамда орын алған шындық болғасын негізгі талқылау тақырыбына шығарған.

«Айқап» көтерген қалыңмал көлемі, құдандалықтағы отбасылық экономиканың негізі ретінде сақталып отырды. Қалыңмал көлемі туралы алғашқы жазба деректерді сараласақ,

«Айқап» жарияланып тұрған уақытта қоғам көшпеліліктен, отырықшалыққа өтпелі кезеңде тұрғанымен, қалыңмал көлемі аса өзгере қоймағанын байқауға болады.

Қ.Қостанаевтың зерттеуі бойынша қалың малдың көлемі күйеу жігіт әкесінің әлеуметтік жағдайына байланысты болды. Сыр өңірі қазақтарының қалың мал көлемін Қ.Қостанаев үш категорияға, ауқаттылар, орташалар, кедейлер деп бөліп қарастырған. Қ.Қостанаев бойынша, бай қазақтардың қалың малы 47 басты құрады. Яғни бас жақсы – 9 түйе, 8 құлынды бие – 16 бас мал, 3 жасар құнан-құнажын – 8 бас, 2 жасар 7 бас тай, жеке ту бие – 1 бас; жанама жақсы – 1 жылқы немесе 1 түйе, 1 төс ат; аяқ жақсы – 1 түйе, 1 жылқы, 1 сиыр және мылтық. Орта тұрмысты адамдың қалыңмал көлемі 27 – ден 37 бас малға дейін қамтылды. Малы аз қазақтардың қалыңмалы «дөңгелек қалыңмал» деп аталып, 7-ден 9 бас малды құрады, кейде кедей отбасында екі жақтың келісімі бойынша бір-біріне сый-кәде бермей екі жасты қосқан. Кей жағдайда жылқы, түйе орнын қой ауыстырып, 1 бас жылқы немесе 1 бас түйе 6-8 қойға тең болған (Қостанаев, 1894: 24).

И.И.Ибрагимов зерттеулері бойынша қалыңмал көлемі ақсүйектер арасында – 57, байлар арасында – 37, орташалар арасында -27, кедейлер арасында – 17 бас малды құраған (Ибрагимов, 1872: 128).

М.Лавров статистикасы бойынша, байлар арасында қалыңмал 57-77 бас жылқы болған (Лавров, 1902: 35-36). Г.Загряжский, П.Е.Маковецкий де ең төмен қалың малдың 17 бас болғанын айтады (Z, 1889: 129; Маковецкий, 1886: I, 5). Г.Загряжскийдің бақылауынша Сыр-Арал өңірінде бай қазақтардың қалың малы 47 бастан 100 басқа дейін (900-1000 рубльден 5000 рубльге дейін) барған (Z, 1889: 129). Орынбор қазақтарының қалың мал мөлшері де осындай болған (Алтынсарин, 1870: 4).

«Айқап» беттеріндегі қалыңмал мәселесі сол кездегі үйлену ғұрпының негізгі экономикалық кепілі болғанын осындай алғашқы жазбалар айғақтайды. «Айқап» ағартушылары атастыру, қалыңмал ғұрыптарымен ашық медиа алаңында күресу арқылы, қазақ әйелінің некелесу жасының ұзаруына ғана емес, олардың жаппай білім алуына, оқуына жол ашты.

Қорытынды

«Айқап» журналы ХХ ғасырдың басындағы қазақ қоғамының рухани және әлеуметтік жаңғыруының айқын көрсеткіші болды. Журнал беттерінде көтерілген әйел теңдігі, қалыңмал дәстүрі және ағартушылық идеялары дәстүрлі қоғам мен жаңарған ұлттық сананың арасындағы тарихи сабақтастықты айқын көрсетті. Әйелдің әлеуметтік рөлі мен еркіндігі мәселесі тек гендерлік тұрғыдан емес, сонымен қатар ұлттық жаңғыру мен өркениеттік дамудың маңызды өлшемі ретінде қарастырылды.

Журнал беттеріндегі әйел тақырыбы – қазақ қоғамындағы әлеуметтік модернизацияның көрінісі. Әйел теңдігіне қатысты пікірлер ұлттық мәдени контекст шеңберінде өрбігенімен, олардың мазмұнында Батыс өркениетіне тән идеялар білім, еңбек, құқық, жеке тұлғаның еркіндігі ұштасып жатты. Этнографиялық тұрғыдан бұл үдеріс қазақ қоғамының дәстүрлі нормаларынан жаңа әлеуметтік құрылымға өтуінің рухани көрінісі.

Сақыпжамал Тілеубайқызы мен Нәзипа Құлжанова шығармалары ХХ ғасыр басындағы қазақ қоғамындағы гендерлік қатынастардың эволюциясын бейнелейтін маңызды этнографиялық дереккөз. Бұл еңбектер әйелдің әлеуметтік мәртебесін көтеріп, білім мен мәдениетті ұлттық дамудың өзегі ретінде қарастырған ағартушылық қозғалыстың құрамдас бөлігі. «Айқап» журналы осылайша қазақ әйелінің жаңа қоғамдық бейнесін қалыптастыруда және әлеуметтік модернизацияның мәдени-рухани негізін қалауда тарихи миссия атқарды.

Журналдың этнографиялық материалдары қазақ халқының тұрмыс-салты, моральдық нормалары мен әлеуметтік қатынастарын заманауи тұрғыдан зерделеуге мүмкіндік береді. Бұл еңбектер әйелдің қоғамдағы орнын жаңа қырынан ашып, халық санасында сапалық өзгерістер тудырды.

Талдау нәтижелері бойынша мынадай қорытындылар жасауға болады: «Айқап» беттеріндегі мақалалар дәстүрдің өзгеруін және қоғамның заман талабына бейімделуін бейнелейді; этнографиялық сипаттағы материалдар халықтың отбасылық дәстүрлерге

көзқарасын жаңартуға ықпал етті; әйел теңдігі мәселесі ұлттық мәдениет контекстінде талданып, қазақ қоғамындағы гендерлік қатынастардың тарихи эволюциясын айқындады; аталған еңбектер тарихи-этнография, әлеуметтік-антропология және мәдениет тарихы салалары үшін құнды дереккөз ретінде бағаланады.

Осы тұрғыдан алғанда, «Айқап» журналының ағартушылық миссиясы тек баспасөз шеңберімен шектелмей, бүкіл ұлттық мәдениеттің өркендеу жолындағы іргелі құбылысқа айналды. Әйел теңдігін көтеру арқылы журнал қоғамда әділет, парасат және ізгілік идеяларын орнықтырып, қазақ халқының рухани модернизациясына елеулі үлес қосты.

Авторлар көтерген мәселелер қазақ қоғамындағы әлеуметтік реформалау үдерісінің нақты көрінісі болды. Олар неке мен отбасы институтындағы қатып қалған дәстүрлерден арылу, жеке таңдау еркіндігіне негізделген жаңа әлеуметтік қатынастар орнату қажеттігін көрсетті. Этнографиялық тұрғыдан бұл қоғамның дәстүрлі рулық құрылымнан азаматтық қоғамға өту кезеңіндегі дүниетанымдық трансформациясын айқын сипаттайды.

Жалпы алғанда, «Айқап» журналының мұрасы дәстүрлі қазақ қоғамының неке және отбасы қатынастарындағы өзгеріс үдерістерін, гендерлік теңдік пен әлеуметтік әділет идеяларының қалыптасуын ғылыми тұрғыда танып-білуге мүмкіндік береді. Бұл басылым XX ғасыр басындағы қазақ халқының рухани жаңғыруының, мәдени эволюциясының және әлеуметтік құрылымының маңызды дереккөзі болып табылады.

References

- Ajkap, 2023: 11 — «*Ajkap*» zhurnaly ["Aikap" magazine]. 1911 zh. / kurast.: G. Anes, T. Zamzaeva, A. Myrzagali. Almaty: «Alashorda» kogamdyk kory, 2023. 544 b. (In Kaz.).
- Altynsarin, 1870: 4 — *Altynsarin I.* Ocherki obychev pri pohoronah i pominkah u kirgizov Orenburgskogo vedomstva [Essays on customs at funerals and commemorations among the Kirghiz of the Orenburg Department]. Mashinopisnaja rukopis'. Otdel rukopisej i redkih knig Nacional'noj biblioteki. Orenburg, 1870. 4 l. (In Russ.).
- Alashugly, 1912: № 14 — *Alashugly A.* Olen-zhyr. «Ajkap»-ka [The poem is a song. To the "Aikap"] // *Ajkap*, 1912. Zheltoksan (№ 14). (In Kaz.).
- Argynbaev, 1996 — *Argynbaev H.* Kazak otbasy: (kazak otbasynyn keshegisi men bugingisi zhajyndagy gylimi zertteu enbek) [Kazakh family:]. Almaty: Kajnar, 1996. 134-136 bb. (In Kaz.).
- Alzhanov, 1911: № 6 — *Alzhanov Sh.* Kazaktyn kudalyktaryndagy kemshilikter [Disadvantages in Kazakh godparents] // *Ajkap*, 1911. Mausym (№ 6). (In Kaz.).
- Bagsaj ugly, 1912: №8 — *Bagsaj ugly Sh.* Kuda bolu hakynda bir soz «Zamanyna karaj amaly» [A word in the right to be engaged is "the way to The Times"] // *Ajkap*, 1912. Tamyz (№8). (In Kaz.).
- Galymov, 1912: № 7 — *Galymov Ə.* Olen. Bakysyz sulu [Poem. Unhappy beauty] // *Ajkap*, 1912. Shilde (№ 7). (In Kaz.).
- Galymov, 1912: № 11 — *Galymov K.* Fel'eton: Bejshara kyz [Feuilleton: poor girl] // *Ajkap*, 1912. Karasha (№ 11). (In Kaz.).
- Grodekov, 1889: 55 — *Grodekov N.I.* Kirgizy i karakirgizy Syr-Dar'inskoj oblasti. Juridicheskij byt [Kyrgyz and Karakirgiz people of the Syr Darya region]. T.1. Tashkent: Tipo-litografija S.I.Lahtina, 1889. 55 s. (In Russ.).
- Zholaushin, 1911: № 10 — *Zholaushin S.* Buryngi guryr ham kazirgi hal [The former ritual and the current state] // *Ajkap*, 1911. Qazan (№ 10). (In Kaz.).
- Zagrzazhskij, 1876: 151 — *Zagrzazhskij G.S.* Juridicheskij obyčaj kirgiz o razlichnyh rodah sostojanij i o pravah im prisvoennyh. O narodnom sude u kochevogo naselenija Turkestanskogo kraja po obychnomu pravu [The legal custom of Kirghiz is about the various kinds of states and the rights assigned to them]. Ezhegodnik MSTK / Pod red. N.A. Maeva. Vyp. IV. SPb.: 1876. 151 s. (In Russ.).
- Ibragimov, 1872: 128 — *Ibragimov I.I.* Jetnograficheskie ocherki kirgizskogo naroda. Russkij Turkestan. Sbornik, izdannij po povodu Politehnicheskoy vystavki [Ethnographic sketches of the Kyrgyz people]. Vyp. 2. M.: Universitetskaja tipografija Katkov i K., 1872. 128 s. (In Russ.).
- Kenzhebaev, 1956: 26–30 — *Kenzhebaev B.* Kazak baspasozinin tarihyndan malimetter [Information from the history of the Kazakh press]. Almaty, 1956. 26–30 bb. (In Kaz.).
- Kaltajuly, 1912: № 8 — *Kaltajuly M.* Zholsyz gaderterimizdin biri [One of our off-road gadgets] // *Ajkap*, 1912. Tamyz (№ 8). (In Kaz.).
- Kazaktyn jetnografijalyk kategorijalar..., 2017: 338 — *Kazaktyn jetnografijalyk kategorijalar*, ugymdar men ataularynyn dasturli zhujesi. 5 tomdyk jenciklopedija [Traditional system of Kazakh ethnographic categories, concepts and names] / Gyl. red. Nursan Alimbaj. – Almaty: TOO «Alem Damu Integracija», 2017. T.1. – 338 b. (In Kaz.).
- Kulakbaev, 1911: № 7 — *Kulakbaev B.* Fel'eton. Bir kazak kyzy [Feuilleton. One Kazakh girl] // *Ajkap*, 1911. Shilde (№7). (In Kaz.).

Kustanaev, 1894: 22 — *Kustanaev H.* Jetnograficheskie ocherki kirgiz Perovskogo i Kazalinskogo uездov [Ethnographic sketches of Kirghiz Perovsk and Kazalinsky counties]. Tashkent: Tipo-litografija Br. Percevyh, 1894. 22 s. (In Russ.).

Lavrov, 1902: 35–36 — *Lavrov M.* Kochevniki. Zhizn' v kirgizskoj stepi [The nomads]. SPb.: Tipografija Al'tshulera, 1902. 35–36 s. (In Russ.).

Makoveckij, 1886: 2 — *Makoveckij P.E.* Materialy dlja izuchenija juridicheskikh obyчаev kirgizov [Materials for studying Kyrgyz legal customs]. Vyp. 1. Omsk: Tipografija Okružnogo shtaba, 1886. 2 s. (In Russ.).

Otegenkyzy, 1912: № 8 — *Otegenkyzy K.* Olen. Kazak kызdaryna [Poem. Kazakh girls] // *Ajkap*, 1912. Tamyz (№ 8). (In Kaz.).

Otegenkyzy, 1912: № 9 — *Otegenkyzy K.* Olen. Kazak kызdaryna [Poem. Kazakh girls] // *Ajkap*, 1912. Kyrkujek (№ 9). (In Kaz.).

Pashino, 1868: 55 — *Pashino P.I.* Turkestanskij kraj v 1866 godu. Putevyje zametki [Turkestan region in 1866]. SPb., 1868. + il. + 1 l. karta. 55 s. (In Russ.).

Tashpolatov, 1912: № 8 — *Tashpolatov I.* Kazak halkynyn kызdar tarbiesine koz salulary hakynda [The Kazakh people's eyes on the education of girls] // *Ajkap*, 1912. Tamyz (№ 8). (In Kaz.).

Tileubajkyzy, 1911: № 7 — *Tileubajkyzy S.* Kazak kызdarynyn atalaryna! [To the grandfathers of Kazakh girls] // *Ajkap*, 1911. Shilde (№ 7). (In Kaz.).

Tileubergenov, 1912: № 8 — *Tileubergenov Zh.* Kыз balalar hakynda bir-eki auyz soz [A word or two in the case of girls] // *Ajkap*, 1912. Tamyz (№ 8). (In Kaz.).

Z., 1889: 129 — *Z. Zhenshhiny v kochevom bytu.* TV [Women in nomadic life]. 1889. №33. 15 avgusta. 129 s. (In Russ.).

Әдебиеттер

Айқап, 2023: 11 — «*Айқап*» журналы. 1911 ж. / құраст.: Ф. Әнес, Т. Замзаева, А. Мырзағали. Алматы: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2023. 544 б.

Алтынсарин, 1870: 4 — *Алтынсарин И.* Очерки обычаев при похоронах и поминках у киргизов Оренбургского ведомства. Машинописная рукопись. Отдел рукописей и редких книг Национальной библиотеки. Оренбург, 1870. 4 л.

Алашұғлы, 1912 — *Алашұғлы А.* Өлең-жыр. «Айқап»-қа // *Айқап*, 1912. Желтоқсан (№14).

Арғынбаев, 1996 — *Арғынбаев Х.* Қазақ отбасы: (қазақ отбасының кешегісі мен бүгінгісі жайындағы ғылыми зерттеу еңбек). Алматы: Қайнар, 1996. 134-136 бб.

Әлжанов, 1911: № 6 — *Әлжанов Ш.* Қазақтың құдалықтарындағы кемшіліктер // *Айқап*, 1911. Маусым (№ 6).

Бағсай ұғлы, 1912: № 8 — *Бағсай ұғлы Ш.* Құда болу хақында бір сөз «Заманына қарай амалы» // *Айқап*, 1912. Тамыз (№ 8).

Ғалымов, 1912: № 7 — *Ғалымов Ә.* Өлең. Бақытсыз сұлу // *Айқап*, 1912. Шілде (№ 7).

Ғалымов, 1912: № 11 — *Ғалымов К.* Фельетон: Бейшара қыз // *Айқап*, 1912. Қараша (№ 11).

Гродеков, 1889: 55 — *Гродеков Н.И.* Киргизы и каракиргизы Сыр-Дарьинской области. Юридический быт. Т.1. Ташкент: Типо-литография С.И. Лахтина, 1889. 55 с.

Жолаушин, 1911: № 10 — *Жолаушин С.* Бұрынғы ғұрып һәм қазіргі хал // *Айқап*, 1911. Қазан (№ 10).

Загряжский, 1876: 151 — *Загряжский Г.С.* Юридический обычай киргиз о различных родах состояний и о правах им присвоенных. О народном суде у кочевого населения Туркестанского края по обычному праву. Ежегодник МСТК / Под ред. Н.А.Маева. Вып. IV. СПб.: 1876. 151 с.

Ибрагимов, 1872: 128 — *Ибрагимов И.И.* Этнографические очерки киргизского народа. Русский Туркестан. Сборник, изданный по поводу Политехнической выставки. Вып. 2. М.: Университетская типография Катков и К., 1872. 128 с.

Кенжебаев, 1956: 26–30 — *Кенжебаев Б.* Қазақ баспасөзінің тарихынан мәліметтер. Алматы, 1956. 26–30 бб.

Қалтайұлы, 1912: № 8 — *Қалтайұлы М.* Жолсыз ғадеттеріміздің бірі // *Айқап*, 1912. Тамыз (№ 8).

Қазақтың этнографиялық категориялар..., 2017: 338 — *Қазақтың этнографиялық* категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. 5 томдық энциклопедия / Ғыл. ред. Нұрсан Әлімбаев. Алматы: ТОО «Әлем Даму Интеграция», 2017. Т.1. 338 б.

Құлақбаев, 1911: № 7 — *Құлақбаев Б.* Фельетон. Бір қазақ қызы // *Айқап*, 1911. Шілде (№ 7).

Кустанаев, 1894: 22 — *Кустанаев Х.* Этнографические очерки киргиз Перовского и Казалинского уездов. Ташкент: Типо-литография Бр. Перцевых, 1894. 22 с.

Лавров, 1902: 35–36 — *Лавров М.* Кочевники. Жизнь в киргизской степи. СПб.: Типография Альтшулера, 1902. 35–36 с.

Маковецкий, 1886: 2 — *Маковецкий П.Е.* Материалы для изучения юридических обычаев киргизов. Вып. 1. Омск: Типография Окružного штаба, 1886. 2 с.

Өтегенқызы, 1912: № 8 — *Өтегенқызы К.* Өлең. Қазақ қыздарына // *Айқап*, 1912. Тамыз (№ 8).

Өтегенқызы, 1912: № 9 — *Өтегенқызы К.* Өлең. Қазақ қыздарына // *Айқап*, 1912. Қыркүйек (№ 9).

Пашино, 1868: 55 — *Пашино П.И.* Туркестанский край в 1866 году. Путевые заметки. СПб., 1868. + ил. + 1 л. карта. 55 с.

- Ташполатов, 1912: №8 — *Ташполатов И.* Қазақ халқының қыздар тәрбиесіне көз салулары хақында // Айқап, 1912. Тамыз (№8).
- Тілеубайқызы, 1911: № 7 — *Тілеубайқызы С.* Қазақ қыздарының аталарына! // Айқап, 1911. Шілде (№ 7).
- Тілеубергенов, 1912: № 8 — *Тілеубергенов Ж.* Қыз балалар хақында бір-екі ауыз сөз // Айқап, 1912. Тамыз (№ 8).
- Z.*, 1889: 129 – *Z. Женщины* в кочевом быту. ТВ. 1889. №33. 15 августа. 129 с.

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Kupenova G.Y., Smanova A.M. THE «SCHOOL QUESTION» IN THE HISTORY OF THE TURKIC-MUSLIM PEOPLES OF RUSSIA (BASED ON THE MATERIALS OF THE PRE-REVOLUTIONARY TATAR PRESS).....	1563
Kasymkhan K., Sauyrkan Y. RELIGIOUS AND SOURCE-STUDY ASPECTS OF MASHKHUR ZHUSIP KOPEULY'S MANUSCRIPT “DIN TAGYLYMY”.....	1575

HISTORY

Kabuldinov Z.E., Beisembayeva A.R., Mussabalina G.T. FOREIGN POLICY OF THE DZUNGAR KHANATE TOWARD THE KAZAKH KHANATE IN THE 1630S–1680S.....	1588
Abdikhanova A.E., Akhmetova Zh.K., Abdimanov S.A. PRINCIPLES OF THE STRUGGLE FOR NATIONAL STATEHOOD (USING THE EXAMPLE OF THE «USH ZHUZ» PARTY).....	1605
Abdullaeva A., Dinashva L., Myrzaliyeva E. THE EVOLUTION OF TRADITIONAL URBAN CULTURE OF TURKESTAN IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY.....	1619
Adilbaeva A.S., Bakitzhanova A.B., Gabdullina A.Zh. THE SIZE AND ETHNIC COMPOSITION OF THE POPULATION OF SEMEY DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE.....	1636
Dadabayeva G., Gerald Pech. GERMANS IN KAZAKHSTAN: HISTORY OF RESETTLEMENT AND ADAPTATION IN THE TWENTIETH CENTURY.....	1649
Jursunbayev B.A., Zhubanyshov B.T., Danabekova D.I. THE CULT OF MOUNTAINS IS THE ORIGINAL SOURCE OF THE TENGRIAN WORLDVIEW.....	1662
Koja M.B., Sandybayeva A.D., Primkulova G.J. SOME RESEARCH RESULTS OF THE AL-KHOJA-ATA COMPLEX IN THE CITY OF TURKESTAN.....	1680
Legkiy D.M., Ibrayev Y.Y., Tabuldenov A.N. LEADERS OF THE KAZAKH NATIONAL MOVEMENT IN DOCUMENTS OF POLITICAL INVESTIGATION (ORENBURG, AUGUST 1916).....	1693
Oralova A.A. THE HISTORICAL ROLE OF KOZHABERGEN BATYR IN THE EASTERN FRONTIER POLICY OF THE KAZAKH KHANATE	1707
Saktaganova Z.G., Yelibayev T.A. THE TURGAY REGION BASED ON THE MATERIALS OF THE FIRST GENERAL CENSUS OF THE POPULATION OF THE RUSSIAN EMPIRE OF 1897.....	1720
Sydykov E.B., Sailaubay E.E., Düysen S.Zh. THE PRODUCTIVE WORK OF BALZHAN BOLTIRIKOVA DURING HER DIPLOMATIC SERVICE AT THE UNITED NATIONS.....	1735
Tassilova A.A., Zhappasov Z.E. WOMEN IN WARTIME SOVIET SOCIETY.....	1750
Turlybai B.S., Kenzhebaev G.K. THE ROLE OF THE NEWSPAPER "BIRLIK TUY" IN RAISING EDUCATIONAL ISSUES AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY.....	1762
Tokishkadirov B., Dautova A., Issin A. HISTORICAL AND CULTURAL REPRESENTATION OF KAZAKH-DZHUNGAR RELATIONS IN FOLK LITERATURE (BASED ON THE SONG "AIKUNIM" COMPOSED BY SHAKARIM).....	1776
Shukeeva A.T., Bukanova R.G., Utegenov M.Z. EVERYDAY LIFE OF THE RURAL POPULATION OF THE NORTHERN REGIONS OF KAZAKHSTAN IN THE 1950s–1960s THROUGH THE PRISM OF HISTORICAL MEMORY.....	1792

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Sakhi Zh., Aidymbayeva A. GENDER POLICY IN EARLY 20TH-CENTURY KAZAKH SOCIETY ON THE PAGES OF THE “AIQAP” JOURNAL: A MEDIA-ETHNOGRAPHIC ANALYSIS.....	1808
Syzdykova G.M. ENDO- AND EXO-ETHNONYMS OF THE KAZAKH PEOPLE IN RUSSIAN HISTORIOGRAPHY OF THE SECOND HALF XVIII – EARLY XX CENTURIES.....	1824
Kaliyeva B.T., Tleubekova G.B. THE WAY OF LIFE OF KAZAKH PEOPLE IN THE MATERIALS OF RUSSIAN IMPERIAL EXPEDITIONS AND THE WORKS OF RUSSIAN TRAVELERS OF THE 18TH–19TH CENTURIES.....	1834

МАЗМҰНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Купенова Г.Ы., Сманова А.М. РЕСЕЙДЕГІ ТҮРКІ-МҰСЫЛМАН ХАЛЫҚТАРЫ ТАРИХЫНДАҒЫ «МЕКТЕП МӘСЕЛЕСІ» (РЕВОЛЮЦИЯҒА дейінгі татар баспасөзінің деректері негізінде).....	1563
Қасымқан Қ., Сауырқан Е. МӘШҰР ЖҮСІП КӨПЕЙҰЛЫНЫҢ «ДІН ТАҒЫЛЫМЫ» ҚОЛЖАЗБАСЫНЫҢ ДІНТАНУЛЫҚ ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР.....	1575

ТАРИХ

Қабылдинов З.Е., Бейсембаева А.Р., Мұсаубалина Г.Т. 1630–1680-ЖЫЛДАРЫ ЖОҢҒАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНА ҚАТЫСТЫ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ.....	1588
Абдиханова А.Е., Ахметова Ж.Қ., Абдиманов С.Ә. ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІК ЖОЛЫНДАҒЫ КҮРЕСКЕРЛІК ҰСТАНЫМДАР («ҮШ ЖҮЗ» ПАРТИЯСЫ МЫСАЛЫНДА).....	1605
Абдуллаева А.Т., Динашева Л.С., Мырзалиева Э.К. XIX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ.....	1619
Адилбаева А.С., Бақытжанова А.Б., Габдуллина А.Ж. ТӘУЕЛСІЗДІК КЕЗЕҢІНДЕГІ СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ХАЛҚЫНЫҢ САНЫ МЕН ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРАМЫ.....	1636
Дадабаева Г., Пек Д. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ НЕМІСТЕР: XX ҒАСЫРДАҒЫ ҚОНЫС АУДАРУ МЕН БЕЙІМДЕЛУ ТАРИХЫ.....	1649
Жүрсінбаев Б.А., Жұбанышов Б.Т., Данабекова Д.И. ТАУ КУЛЬТІ – ТӨНІРЛІК ДҮНИЕТАНЫМНЫҢ АЛҒАШҚЫ БАСТАУЫ.....	1662
Қожа М., Сандыбаева А., Примкулова Г. ТҮРКІСТАН ҚАЛАСЫНДАҒЫ ӘЛ-ҚОЖА-АТА КЕШЕНІ ЗЕРТТЕУЛЕРІНІҢ КЕЙБІР НӘТИЖЕЛЕРІ.....	1680
Легкий Д.М., Ибраев Е.Е., Табулденев Ә.Н. ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ЖЕТЕКШІЛЕРІ САЯСИ ТЕРГЕУ ҚҰЖАТТАРЫНДА (ОРЫНБОР, 1916 Ж. ТАМЫЗ).....	1693
Оралова А.А. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ ШЫҒЫС ШЕКАРАЛАРЫНДАҒЫ САЯСАТЫНДА ҚОЖАБЕРГЕН БАТЫРДЫҢ ТАРИХИ РӨЛІ.....	1707
Сақтағанова З.Г., Елібаев Т.А. ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫ РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ 1897 ЖЫЛҒЫ БІРІНШІ ЖАЛПЫХАЛЫҚТЫҚ ХАЛЫҚ САНАҒЫ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША.....	1720
Сыдыков Е., Сайлаубай Е., Дүйсен С. БАЛЖАН БӨЛТІРКОВАНЫҢ БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫНА ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ИССАПАРЛАРЫ КЕЗІНДЕГІ ТИІМДІ ЖҰМЫСТАРЫ.....	1735
Тасилова А.А., Жаппасов Ж.Е. СОҒЫС ЖАҒДАЙЫНДА ӘЙЕЛДЕРДІҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРГЕ БЕЙІМДЕЛУІ.....	1750
Турлыбай Б.С. Кенжебаев Ғ.К. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ «БІРЛІК ТУЫ» ГАЗЕТІНІҢ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІН КӨТЕРУДЕГІ РӨЛІ.....	1762
Токишкандиров Б., Даутова А., Исин А. ФОЛЬКЛОР МАТЕРИАЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ЖОҢҒАР ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ КӨРІНІСІ (ШӘКӘРІМНЕН ЖЕТКЕН «АЙКҮНІМ» ӘНІ МЫСАЛЫНДА).....	1776
Шукеева А.Т., Буканова Р.Г., Утегенов М.З. XX ҒАСЫРДЫҢ 50–60-ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ӨНІРЛЕРІНДЕГІ АУЫЛ ХАЛҚЫНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІ ТАРИХИ ЖАДЫ АЯСЫНДА.....	1792

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Сахи Ж., Айдымбаева А. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК САЯСАТ «АЙҚАП» ЖУРНАЛЫ БЕТТЕРІНДЕ: МЕДИА-ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ТАЛДАУ.....	1808
Сыздыкова Г.М. XVIII ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – XX ҒАСЫРДЫҢ БАС КЕЗЕҢІНДЕГІ РЕСЕЙ ТАРИХНАМАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЭНДО ЖӘНЕ ЭКЗОЭТНИМДЕРІ.....	1824
Калиева Б.Т., Тлеубекова Г.Б. XVIII-XIX ҒҒ. РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫ ҰЙЫМДАСТЫРҒАН ЗЕРТТЕУ ЭКСПЕДИЦИЯ МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН ОРЫС САЯХАТШЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІГІ.....	1834

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Купенова Г.Ы., Сманова А.М. «ШКОЛЬНЫЙ ВОПРОС» В ИСТОРИИ ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИХ НАРОДОВ РОССИИ (ПО МАТЕРИАЛАМ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ТАТАРСКОЙ ПЕЧАТИ).....	1563
Касымхан Қ., Сауыркан Е. РЕЛИГИОВЕДЧЕСКИЕ И ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РУКОПИСИ «ДІН ТАҒЫЛЫМЫ» МАШХУРА ЖУСУПА КОПЕЙУЛЫ.....	1575

ИСТОРИЯ

Қабылдинов З.Е., Бейсембаева А.Р., Мұсаубалина Г.Т. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ДЖУНГАРСКОГО ХАНСТВА В ОТНОШЕНИИ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА В 1630–1680-Е ГОДЫ.....	1588
Абдиханова А.Е., Ахметова Ж.К., Абдиманов С.А. ПРИНЦИПЫ БОРЬБЫ ЗА НАЦИОНАЛЬНУЮ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ (НА ПРИМЕРЕ ПАРТИИ «УШ ЖУЗ»).....	1605
Абдуллаева А.Т., Динашева Л.С., Мырзалиева Э.К. ЭВОЛЮЦИЯ ТРАДИЦИОННОЙ ГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЫ ГОРОДА ТУРКЕСТАНА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА.....	1619
Адилбаева А.С., Бакытжанова А.Б., Габдуллина А.Ж. ЧИСЛЕННОСТЬ И ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ ГОРОДА СЕМЕЙ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ.....	1636
Дадабаева Г., Пек Д. НЕМЦЫ КАЗАХСТАНА: ИСТОРИЯ ПЕРЕСЕЛЕНИЙ И АДАПТАЦИИ В XX ВЕКЕ.....	1649
Журсинбаев Б.А., Жубанышов Б.Т., Данабекова Д.И. КУЛЬТ ГОР – ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЙ ИСТОК ТЕНГРИАНСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ.....	1662
Кожан М., Сандыбаева А., Примкулова Г. НЕКОТОРЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ КОМПЛЕКСА АЛЬ-ХОДЖА-АТА В ГОРОДЕ ТУРКЕСТАНЕ.....	1680
Легкий Д.М., Ибраев Е.Е., Табулденев А.Н. ЛИДЕРЫ КАЗАХСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ДВИЖЕНИЯ В ДОКУМЕНТАХ ПОЛИТИЧЕСКОГО СЫСКА (ОРЕНБУРГ, АВГУСТ 1916 Г.).....	1693
Оралова А.А. ИСТОРИЧЕСКАЯ РОЛЬ КОЖАБЕРГЕНА БАТЫРА В ПОЛИТИКЕ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА НА ВОСТОЧНЫХ РУБЕЖАХ.....	1707
Сактаганова З.Г., Елибаев Т.А. ТУРГАЙСКАЯ ОБЛАСТЬ ПО МАТЕРИАЛАМ ПЕРВОЙ ВСЕОБЩЕЙ ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ 1897 ГОДА.....	1720
Сыдыков Е., Сайлаубай Е., Дуйсен С. ПЛОДОТВОРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАЛЖАН БОЛТИРИКОВОЙ ВО ВРЕМЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ.....	1735
Тасилова А.А., Жаппасов Ж.Е. ЖЕНЩИНЫ В СОВЕТСКОМ ОБЩЕСТВЕ В ГОДЫ ВОЙНЫ.....	1750
Турлыбай Б.С., Кенжебаев Г.К. РОЛЬ ГАЗЕТЫ «БІРЛІК ТУЫ» В ПОДНЯТИИ ПРОБЛЕМ ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА.....	1762
Токишкандиров Б., Даутова А., Исин А. ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ ОТРАЖЕНИЕ КАЗАХСКО-ДЖУНГАРСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В ФОЛЬКЛОРНЫХ МАТЕРИАЛАХ (НА ПРИМЕРЕ ПЕСНИ «АЙКҮНІМ», ДОШЕДШЕЙ ОТ ШАКАРИМА).....	1776
Шукеева А.Т., Буканова Р.Г., Утегенов М.З. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ СЕВЕРНЫХ РАЙОНОВ КАЗАХСТАНА В 50-60-Х ГОДАХ XX В. ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ.....	1792

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Сахи Ж., Айдымбаева А. ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА В КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ НАЧАЛА XX ВЕКА НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА «АЙКАП»: МЕДИА-ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....	1808
Сыздыкова Г.М. ЭНДО- И ЭКЗОЭТНОНИМЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА В РОССИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII – НАЧАЛА XX В.....	1824
Калиева Б.Т., Тлеубекова Г.Б. ОБРАЗ ЖИЗНИ КАЗАХСКОГО НАРОДА В МАТЕРИАЛАХ ЭКСПЕДИЦИЙ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ И ТРУДАХ РУССКИХ ПУТЕШЕСТВЕННИКОВ XVIII–XIX ВЕКОВ.....	1834

ASIAN JOURNAL “STEPPE PANORAMA”

2025. 12 (6)

Бас редактор:

Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:

Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТЖЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй